

**SAVREMENE FETVE
O POSTU
BOLESNIKA**

Ahmed PURDIĆ

Uzvišeni Allah je kur'anskim tekstom bolesniku dao mogućnost da koristi olakšicu i ne posti ramazan. Uzvišeni kaže: (وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا) "a ko se razboli ili se na putu zadesi, neka isti broj dana naposti".¹ Kao i većina drugih propisa koja je uspostavljena Kur'anom i ovaj propis je samo sumarno normiran i za njegovu primjenu potrebna su dodatna pojašnjenja. Najčešće je kod sumarno spomenutih propisa dodatna pojašnjenja nudio sunnet kao drugi izvor šerijatskog prava. Tako je npr. Kur'an propisao obaveznost namaza i zekata, a sunnet je detaljno pojasnio vrijeme i način obavljanja namaza ili kada je u pitanju obaveznost izdvajanja zekata sunnet je taj koji je odredio imovinu iz koje se izdvaja zekat i iznos koji se daje.²

Međutim, kada je u pitanju primjena kur'anskog propisa o dozvoljenosti bolesniku da mrsi uz ramazan u sunnetu ne pronalazimo njegovu detaljno obrazlaganje niti objašnjenje ko se smatra bolesnikom koji ima pravo da koristi tu olakšicu. Zbog toga je primjena ovog propisa, još od prve generacije muslimana, bila rezultat idžtihada pojedinaca. Kao posljedicu različitih rezultata individualnog idžtihada, imamo i različita mišljenja i fetve o ovom pitanju.

Naime, svi islamski pravници se slažu da postoje dvije vrste bolesnika i to: bolesnici sa trajnom i bolesnici sa akutnom bolešću. Oni sa trajnom, neizlječivom bolešću će za svaki propušteni dan ramazanskog posta dati *fidju* tj. nahraniti jednog siromaha.³ Druga vrsta bolesnika je bolesnik za čije ozdravljenje ima nade i on će zbog bolesti tokom ramazana mrsiti ali će poslije ramazana nadoknaditi propuštene dane. Iako se islamski pravници o ovom pitanju na teorijskoj ravni slažu, oni nemaju jedinstven stav kada je u pitanju definisanje bolesti zbog

koje bi musliman imao pravo da mrsi tokom ramazana.

Uvidom u klasičnu literaturu pronalazimo da je bilo i onih koji su smatrali da je dopušteno mrsiti zbog bilo koje bolesti, bez obzira koliko bila beznačajna, makar čovjeka samo i prst bolio. Po njima općenitost izraza "bolesnik" (مَرِيضًا) koji nije konkretizovan Kur'anom niti sunnetom obuhvata svakog bolesnika bez obzira koliki bio njegov bol. Ipak, većina islamskih pravnika odbacuje ovo mišljenje ali ta ista većina nema jedinstven stav koji bolesnik ima pravo da ne posti. Neki su pokušali da ponude sveobuhvatnu definiciju bolesti zbog koje bi musliman imao pravo koristiti tu olakšicu ali su na kraju svog istraživanja odustali od formulisanja takve definicije jer su primijetili da je nemoguće ponuditi definiciju koja bi obuhvatila sve bolesti i sve ljude u svim njihovim životnim fazama s obzirom da se ljudi evidentno razlikuju po snazi volje i stepena podnošljivosti bola i poteškoća. Pored međusobnih razlika, također, očito je da kod svakog pojedinca stepen izdržljivosti se razlikuje od životne dobe. Tako, naprimjer, nekom čovjeku 50 kg predstavlja velik i težak teret, a drugom je to lahko. Taj teret je nekom lahko u njegovoj mladosti ali težak u njegovoj starosti. Tako je isto i sa bolom. Neko može bez velikih problema podnijeti neki bol dok druga osoba taj isti bol ne može podnijeti. Zbog toga je većina učenjaka odustala od opisa svih bolesti ili njihovog taksativnog nabrojanja, nego su spomenuli najznačajnije odlike bolesti općenito, koje za sobom povlače pravo na olakšice. Po njima, to je ona bolest koja postaću prouzrokuje velike probleme i bolove, ili se zbog posta pogoršava, odnosno sporije liječi. Procjenu takvog stanja vrši sama osoba na temelju vlastitog iskustva ili na osnovu mišljenja pouzdanog ljekara muslimana.⁴

Drugo pitanje vezano za post bolesnika, a u kojem ne pronalazimo tekst Zakonodavca nego je ta pravna praznina popunjavana rezultatima individualnog idžtihada islamskih pravnika, je-

¹ El-Bekare, 185.

² O metodama koje Kur'an koristi prilikom ustanovljavanja propisa više v.: Abdulkarim Zejdan, "El-Vedžiz fi usul el-fiqh", *Muassese er-Risala*, 1419./1998., str. 157-158. i Enes Ljevaković: "Kur'an" u: Enes Ljevaković (prir.) "Usul-i fikh", Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2005., str. 112.

³ O fidji više v.: Tuhmaz Abdulhamid Mahmud, "*Hanefijski fikh*", prevodioci: Zuhdija Hasanović i dr., Haris Grabus, Sarajevo, 2002., 1/548.-549. i Mustafa Hasani, "Fidja – "post" trajno bolesnih i starih iznemoglih lica", *Preporod*, Islamske informativne novine, XXXIII, br. ۱۵, ۱۴۳۱/۲۲. novembar ۱۰./۲۰۰۲. ramazan ۱۴۳۲, Sarajevo, str. ۱۷.

⁴ Više v. Jusuf El-Karadavi, "Propisi o postu", prijevod Munir Mujić, *MIZ Tuzla*, Tuzla, 2001., str. 81., i El-Kurtubi, "El-Džami' li ahkam el-Kur'an", *Dar el-Kitab el-Arebi*, Beirut, 1418./1997., 2/272., Vehbe ez-Zuhajli, "El-Fikh el-islamiyy ve edilletuh", *Dar el-Fikr*, Damask, 1998., 2/645.

ste pitanje da li upotreba medicinskih preparata i lijekova, kao i pregleda tokom liječenja akutne bolesti kvari post ili ne.

Većina klasičnih islamskih pravnika su pod motom predostrožnosti svaki ulazak stranog elementa u ljudsko tijelo na bilo koji način smatrali mršenjem tj. po njihovom mišljenju to je kvarilo post bez obzira da li je to bila hrana ili ne.⁵ Kritikujući takve stavove dr. Jusuf el-Karadavi kaže: "Oni će tako reći da ukoliko neka materija – makar bila kao zrno susama, čak ako je i nejestiva kao zrno pijeska – dospije kroz otvoreni prolaz u unutrinu postača to će mu pokvariti post. Potom, dajući pojašnjenje šta je to unutra, kažu da je to sve za šta se može reći da je šuplje bez obzira što na tome mjestu ne može doći do varenja hrane ili lijeka. Takva su mjesta, naprimjer, grlo, mozak, ušna školjka, mokraćni kanali i mokraćna bešika. Shodno tome, ako neko ima razbijenu lobanju i stavi na ranu lijek koji dospije do mozga post će mu biti pokvaren... Potom, ako bi čovjek stavio lijek na ranu na stomaku pa isti dospio u utrobu, post će mu biti pokvaren, makar lijek i ne dopro u sama crijeva."⁶

Savremeni islamski pravници, među kojima je i dr. Jusuf El-Karadavi, naglašavaju da je po Kur'anu i sunnetu suština materijalnog aspekta⁷ posta suzdržavanje od tri vrste prohtjeva: jela, pića i spolnog općenja.⁸

Uzvišeni Allah kaže: (فَالَّذِينَ لَا يَرْجُونَ عَذَابَ اللَّهِ كَثِيرٌ أَلْهَىٰ لَهُمُ الْحَيٰطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْحَيٰطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُوا الضَّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ) "Zato se sada sastajte sa njima u želji da dobijete ono što vam je Allah već odredio. Jedite i pijte sve dok ne budete mogli razlikovati bijelu nit od crne

5 "El-Mevsu'ah el-fikhijija", *Ministrastvo vakufa i islamskih pitanja*, Kuvajt, 1988. Savm.

6 El-Karadavi, *nav. dj.*, 107.

7 Pored materijalnog aspekta postoji i odgojni aspekt posta po kojem je postaču zabranjena laž, ogovaranje i drugi oblici neuljudnog ponašanja, ali ako bi se postač ogriješio o ove zabrane nagrada za njegov post će biti umanjena ali njegov post nije pokvaren i on nije dužan da naposti taj dan. (Više v.: El-Karadavi, *nav. dj.*, 127.)

8 Treba napomenuti da svi islamski učenjaci pored ova tri osnovna prohtjeva dodaju "ono što je u kategoriji jela i pića" a misli se na određene prohtjeve na koje su se ljudi navikli, mada ne spadaju u hranu i piće kao duhan, droga isl. (Više v.: El-Karadavi, *nav. dj.*, str. 101., *Medželle Medžma' el-fikh el-islamijj*, broj 10, tom 2, 1417./1997.)

niti zore; od tada postite sve do noći."⁹ U ajetu se naglašava da je samo tokom noći dozvoljeno konzumiranje hrane i pića kao i spolno općenje što znači da je suština posta u suzdržavanju od toga tokom dana. Ovo značenje se razumije i iz *hadisi-kudsi* u kojem se kaže: (كُلُّ عَمَلٍ ابْنِ آدَمَ لَهُ إِلَّا (الصَّوْمَ فَإِنَّهُ لِي. وَأَنَا أَجْزِي بِهِ. يَدْعُ طَعَامَهُ وَشَهْوَتَهُ مِنْ أَجْلِي "Sve što čovjek uradi njegovo je, izuzev posta. On je moj i Ja ću za njega (posebno) nagraditi. (Postač) ostavlja svoju hranu i strasti zbog Mene."¹⁰ U predanju koje bilježi Ibn Huzejme dodaje se: (يَدْعُ طَعَامَهُ مِنْ أَجْلِي. وَيَدْعُ شَرَابَهُ مِنْ أَجْلِي. وَيَدْعُ لَذَّتَهُ مِنْ أَجْلِي. وَيَدْعُ زَوْجَتَهُ مِنْ أَجْلِي) "Ostavlja hranu zbog Mene, ostavlja piće zbog Mene, ostavlja uživanje zbog Mene i ostavlja svoju suprugu zbog Mene." Kod većine savremenih islamskih pravnika suština posta je u suzdržavanju od ova tri prohtjeva i savremene fetve temelje se na takvom promišljanju. Pored pojedinaca i najznačajnije institucije za izadavanje fetvi svoje stavove o postu temelje na ovim osnovama. Naime, u drugoj polovini XX stoljeća u islamskom svijetu osnovano je nekoliko institucija kojima je primarni zadatak izdavanje fetvi. Najznačajnija i najutjecajnija od tih institucija je Međunarodna akademija islamskog prava iz Džidde.¹¹

U nastavku rada ćemo prezentovati dvije rezolucije o postu bolesnika koje je izdala ova renomirana institucija. Odluke ove akademije zavrjeđuju da budu predmet naše pažnje iz najmanje dva razloga:

1. Odluke ove akademije su rezultat kolektivnog idžtihada njenih članova i kao takve one su preciznije i tačnije od mišljenja pojedinaca.¹²
2. U radu ove akademije pored najpoznatijih učenjaka iz islamskih nauka učestvuju i eksperti iz drugih naučnih disciplina kao što su

9 El-Bekare, 187.

10 Muttefekun 'alejh.

11 Međunarodnu akademiju islamskog prava osnovala je 1981. god., Organizacija islamske konferencije (danas Organizacija islamske solidarnosti). Akademija ima 58 članova sa pravom glasa i preko stotinu saradnika- eksperata. Do sada je održala 19 zasjedanja na kojima je donijela 185 rezolucija. Sadašnji Generalni sekretar Akademije je prof. dr. Ahmed Halid Babekr. (Više v.: <http://www.fiqhacademy.org.sa/>)

12 O značaju i prednostima kolektivnog idžtihada više v.: Nedim Begović, "Kolektivni idžtiħad", *Takvim za 2010*, Rijaset Islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 2009, str. 67-80.

medicina, ekonomija i sl., stoga su njene odluke o pitanju posta bolesnika kompatibilne sa dostignućima savremene medicine.

Prva odluka koju je ova Akademija donijela o pitanju posta bolesnika bila je *Rezolucija broj 93 -1/10 o onome što kvare post u pogledu liječenja i uzimanja lijekova*. Ovu rezoluciju Akademija je donijela 1997. god., na svom desatom zasjedanju i u njoj se, između ostalog, kaže:

PRVO: Stvari koje ne kvare (anuliraju) post su:

1. Kapi za oči, kapi za uši, ispiranje uha, kapi ili sprej za nos, ako se izbjegne gutanje supstance koja dospije u grlo;
2. Tablete koje se stavljaju pod jezik protiv gušenja u grudima (angina pektoris) ili neki drugi lijekovi koji se koriste na takav način pod uvjetom da se izbjegne gutanje supstance lijeka koji dospije u grlo;
3. Medicinski instrumenti i pomagala koji se koriste za vaginalni pregled: spekulom, gel za ultrazvučnu sondu, higijenski zaštitnik (kondom za sondu), radnje općeg ginekološkog vaginalnog pregleda (prst) itd.;
4. Pregled maternice spekulomom ili ultrazvučnom sondom kroz vaginalni kanal;
5. Umetanje katetera u mokraćne kanale ili ubacivanje kontrasta u kanale za radiološke pretrage, ubrizgavanje lijeka putem mokraćnih kanala ili stavljanje vaginaleta u rodnicu, ili ispiranje mokraćnih kanala (bešike);
6. Liječenje – brušenje ili vađenje zuba, skidanje kamenca, održavanje oralne higijene zubnom četkicom ili misvakom, uz izbjegavanje gutanja onoga što dospije do grla;
7. Ispiranje nosa, grla ili korištenje oralnih rastvora i medikamenata za lokalno liječenje usne šupljine, uz izbjegavanje gutanja onoga što dospije do grla;
8. Liječenje injekcijama: intravenske,

potkožne (potkožna aplikacija lijeka) i mišićne - muskularne, izuzimajući ubrizgavanje infuzije i tekućine;

9. Oksigen;
10. Inhalatorni anestetici osim onih koji se daju u infuzijskim rastvorima;
11. Supstance koje se apsorbiraju u tijelo putem kože: kreme, mehlemi i flasteri hemijskih i medicinskih – ljekovitih sastojaka;
12. Kateterizacija srčanih šupljina ili krvnih žila;
13. Laparoskopiji (gastroskopi – endoskopi) pri abdominalnom pregledu – trbušnih šupljina ili hirurškom zahvatu;
14. Uzimanje uzoraka medicinskim steriliziranim "suhim" alatima bez ubacivanja i korištenja tekućina i rastvora;
15. Umetanje sonde u želudac bez ubacivanja i korištenja vodenih rastvora i kontrastnih sredstava (liječenja i ispiranja) i drugih tekućina;
16. Ubrizgavanje medikamenata u mozak, moždane komore ili ovojnice i korištenje bilo kakvih medicinskih alatki pri tome;
17. Nenamjerno, neuzrokovano povraćanje za razliku od namjerno izazvanog povraćanja.¹³

DRUGO: Ljekar musliman je dužan da posavjetuje pacijenta u pogledu medicinskih pretraga i liječenja, te da mu predloži odlaganje spomenutih oblika pregleda i liječenja poslije iftara ili ramazana, ako to neće izazvati štetu i pogoršati zdravstveno stanje pacijenta.

Druga odluka ove Akademije koja se tiče posta bolesnika bila je *rezolucija br. 183-9/19 o postu dijabetičara*. Ova rezolucija je donesena 2009. god., na 19. zasjedanju Akademije.

U prvom dijelu rezolucije navodi se defi-

¹³ *Kararat ve tevsijjat Medžma' el-fikh el-islamijj*, ed-devrat 1-14, el-kararat 1-134, Devha, Ministrastvo vakufa i islamskih pitanja, 4. izdanje, 2003. str. 311.

nicija šećerne bolesti, zatim su nabrojaju vrste šećerne bolesti prema tipologiji Svjetske zdravstvene organizacije, a u trećem dijelu rezolucije se navodi sljedeće:

TREĆE: Medicinska tipologija dijabetičara – grupe šećernih bolesnika

Prva grupa: Dijabetičari za koje se potvrđeno pretpostavlja da su izloženi stanju velikih zdravstvenih rizika i pogoršanju dijabetesa, a njihovo zdravstveno ili medicinsko stanje može se okarakterisati sljedećim osobinama:

- Stanje vidnog opadanja vrijednosti šećera u krvi u periodu tri mjeseca koji prethode ramazanu,
- Dijabetičari kod kojih se konstantno bilježi rast i opadanje vrijednosti šećera u krvi,
- Dijabetičari kod kojih usljed opadanja vrijednosti šećera u krvi dolazi do gubljenja osjećaja (svijesti) što se ponekad javlja kod nekih dijabetičara naročito kod onih sa dijabetesom tipa 1, pri čemu dolazi do opadanja vrijednosti šećera u krvi u dužim vremenskim periodima,
- Dijabetičari koji ne mogu na duži vremenski period kontrolisati normalan nivo šećera u krvi,
- Učestala dijabetička ketoacidoza u tromjesečnom periodu prije ramazana,
- Dijabetičari kojima je dijagnosticiran dijabetes tip 1,
- Dijagnosticiranje drugih teških oboljenja uz dijabetes,
- Dijabetičari koji nužno moraju obavljati teške fizičke poslove,
- Trudnice kojima je dijagnosticiran gestacijski – trudnički dijabetes.

Druga grupa: Dijabetičari za koje se u velikoj mjeri pretpostavlja da mogu biti izloženi stanju zdravstvenog rizika i pogoršanju dijabetesa u slučaju posta, a njihova zdravstvena ili medicinska stanja se mogu svrstati u sljedeće:

- Dijabetičari koji pate od povišenog šećera u krvi koji prelazi normalnu granicu od

180-300 mgr/dcl (10mmol-16,5 mmol), a vrijednost glikoziliranog hemoglobina veći od 10%.

- Dijabetičari kojima je dijagnosticirano oboljenje jetre (bubrezi),
- Dijabetičari kojima je dijagnosticirano proširenje vena ili bolest krvnih sudova i srca,
- Dijabetičari samci koji primaju inzulin ili koriste tablete za regulisanje šećera u krvi, odnosno poticaj ćelija u pankreasu za izlučivanje inzulina,
- Dijabetičari koji boluju od drugih bolesti a koje doprinose većem riziku uz dijabetes,
- Dijabetičari koji su ušli u duboku starost i boluju i od drugih bolesti
- Dijabetičari koji uzimaju medicinsku terapiju koja utiče na stanje svijesti

Šerijatski tretman posta za prvu i drugu grupu dijabetičara

Prva i druga grupa dijabetičara u kojima se potvrđeno ili uz veliku vjerovatnoću, po mišljenju iskusnih i pouzdanih ljekara, predviđa veliki zdravstveni rizik i pogoršavanje dijabetesa, što može imati za posljedicu velike i teške posljedice po zdravlje ili život dijabetičara, u tom slučaju **bolesniku je po normama šerijata zabranjeno da posti**, i stavlja mu se u obavezu da konzumira hranu tokom ramazana kako bi spriječio nastanak štete u skladu sa riječima Uzvišenog: **"I ne bacajte se svojim rukama u propast."** (El-Bekare, 195). Ljekaru koji vodi terapiju dijabetičara stavlja se u obavezu da pacijentu pojasni opasnost i loše posljedice posta po njegovo zdravlje i mogućnost pogoršanja bolesti, uz potvrđenu ili veliku vjerovatnoću, što može imati teške posljedice po zdravlje ili život dijabetičara.

Ljekari su dužni da ukažu i primijene sve medicinske potrebne radnje kako bi bolesnici mogli da poste bez izlaganja bilo kakvim rizicima, ako za post postoji objektivna mogućnost.

Na dijabetičare koji ne smiju postiti primjenjuju se propisi posta o bolesnicima koji imaju valjan i opravdan razlog da konzumiraju hranu u toku ramazana, o kojima je Uzvišeni objavio:

"a onome od vas koji bude bolestan ili na putu – isti broj drugih dana. Onima koji ga jedva podnose – otkup je da jednog siromaha nahrane." (El-Bekare, 184)

Dijabetičar koji bude postio pa makar naškodilo zdravlju, šerijatski je grijehšan uz ispravnost posta.

Treća grupa: Dijabetičari za koje se pretpostavlja da postoji djelimična i umjerena vjerovatnoća pogoršanja dijabetesa i zdravstvenog stanja uz post, a to se odnosi na dijabetičare koji imaju stabilno stanje dijabetesa koje se može kontrolisati određenom medicinskom terapijom i lijekovima za smanjenje vrijednosti šećera u krvi, koji stimulišu ćelije za lučenje inzulina u pankreasu.

Četvrta grupa: Dijabetičari za koje se pretpostavlja da postoji veoma mala vjerovatnoća pogoršanja dijabetesa i zdravstvenog stanja uz post, a to se odnosi na dijabetičare koji imaju stabilno stanje dijabetesa koje se može kontrolisati preventivno (hranom malog glikemijskog indeksa) ili medicinskom terapijom koja smanjuje vrijednost šećera u krvi i ne stimulise ćelije pankreasa na lučenje inzulina, već povećava produktivnost već prisutnog inzulina u organizmu.

Šerijatski tretman posta za treću i četvrtu grupu dijabetičara

Nije dopušteno da dijabetičari ove dvije grupe prekidaju post u ramazanu, već im je obaveza da poste, jer ljekarski nalazi i mišljenja

ne ukazuju na mogućnost pogoršavanja bolesti i ugroženosti općeg zdravstvenog stanja ili života, šta više, nekim dijabetičarima ove dvije grupe će post biti od velike koristi.

Ljekari su dužni da poštuju ove šerijatske norme te da u skladu s tim svakoj grupi dijabetičara propisuju i daju odgovarajući medicinski tretman i terapiju.¹⁴

Na početku ovog teksta smo naveli kako je Kur'an dao pravo bolesniku da ne posti, ali ni Kur'an a ni sunnet taj propis nisu detaljno obrazlagali. Time se ostavila mogućnost, ali i potreba, da se to pitanje rješava putem idžtihada. Činjenica da je termin *bolesnik* ostao općenit, a ne usko preciziran ostavila je mogućnost da ovaj termin obuhvati bolesne ljude u svim prostorima i vremenima uz evidentnu razliku u shvatanju tog termina nekada i sada.

Danas smo svjedoci postojanja brojnih bolesti nevidljivih golim okom, kao što su bolesti šećera, masnoće, krvnog pritiska i sl., a koje mogu biti pogubnije za ljudski život od očitih bolesti sa otvorenim ranama. Ljudi koji su pogođeni tim nevidljivim bolestima su također bolesni, a neki od njih čak ne mogu ni postiti, iako na prvi pogled izgledaju zdravi.

Zahvaljući zajedničkom radu liječnika i islamskih pravnika danas se i takvim ljudima nude valjana i argumentovana šerijatsko-pravna rješenja za njihovo stanje.

¹⁴ Više v.: <http://www.fiqhacademy.org.sa/> (02.05.2009)